

ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับประโยชน์ของต้นตาลโตนด หมู่บ้านตาลโตนด
ตำบลถ้ำรงค์ อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี

The study of local wisdom related about Tantanode Tantanode
Village, Tham Rong Sup-District, Ban Lat District, Phetchaburi Province

สุธาสินี วิทยาภรณ์¹

บทคัดย่อ

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับประโยชน์ของต้นตาลโตนด จังหวัดเพชรบุรี พบว่า 1) ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับประโยชน์ของต้นตาลโตนด เกี่ยวข้องกับความรู้ความสามารถ และประสบการณ์ที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ และถ่ายทอดสืบต่อกันมา จนกลายเป็นองค์ความรู้ประจำท้องถิ่นที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมและการปลูกฝังวิถีคิด การดำเนินชีวิตประจำวันให้แก่ลูกหลานเพื่อปฏิบัติสืบต่อกันมา 2) กระบวนการจัดความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับประโยชน์ของต้นตาลโตนด ประกอบไปด้วย 5 ขั้นตอนที่สำคัญ 3) เจาะเนื้ไขที่ทำให้การจัดการความรู้เกี่ยวกับประโยชน์ของต้นตาลโตนดประสบความสำเร็จ มี 4 เจาะเนื้ไขที่สำคัญ รวมไปถึงข้อค้นพบที่สำคัญของการวิจัย คือ การพึ่งตนเองของแหล่งศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับประโยชน์ของต้นตาลโตนด ซึ่งจากองค์ประกอบทั้ง 3 ประการนั้น นำไปสู่การพึ่งตนเองของกลุ่มองค์กรชุมชนได้อย่างเหมาะสม โดยมีหลักการที่สำคัญได้แก่ การมีผู้นำที่เข้มแข็ง มีความสามัคคี การยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต และมีใจรักในด้านเกี่ยวกับต้นตาลโตนด

คำสำคัญ : ภูมิปัญญาท้องถิ่น, ต้นตาลโตนด

Abstract

This research was aimed at examining local wisdom concerned with usefulness and value of sugar palm trees in Petchaburi Province and the research findings revealed that 1) the local wisdom regarding usefulness of sugar palm trees was resulted from the knowledge, ability and experience which our ancestors created and it was inherited generation after generation and finally it has become the body of local knowledge transmitted to younger generations via socialization, thinking process and way of living

---

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชาการท่องเที่ยว คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี, Email: suthasinee2518@gmail.com

cultivated into them for practice 2) process of local knowledge management concerning sugar palm trees consisted of 5 essential stages 3) conditions leading to success in knowledge management of usefulness and value of sugar palm trees comprised 4 conditions as well as crucial findings from this research included proper self-sufficiency of the community focusing on major principles such as strong-willed leaders, integrity, concentration of sufficiency economy philosophy for way of living and appreciation in sugar palm trees.

Keywords: Local wisdom, Sugar palm trees

บทนำ

ภูมิปัญญาเป็นความคิดทางสังคมที่สำคัญอย่างหนึ่งซึ่งสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยาวนาน และสังคมไทยเป็นสังคมเก่าแก่สังคมหนึ่งที่ปรากฏภูมิปัญญาอยู่จำนวนมาก โดยภูมิปัญญาเหล่านี้นอกจากแสดงความเป็นไทย ความเป็นเอกลักษณ์ไทยอย่างหนึ่ง ยังเป็นเครื่องชี้วัดความเจริญ และพัฒนาการของคนในชาติไทย เพราะภูมิปัญญานั้นถือว่าเป็นความละเอียดอ่อนซึ่งชาติที่เจริญแล้วมักมีสังคมที่สงบสุขร่มเย็นไม่ระส่ำระสาย มีความเป็นอิสระจึงสามารถสร้างสรรค์ และสั่งสมภูมิปัญญาเฉพาะตนขึ้นมาได้ (จักรพันธ์ โสมะเกษตริน, 2551)

ภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น (Folk Wisdom) หมายถึง ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราผ่านกระบวนการศึกษา สังเกตคิดวิเคราะห์จนเกิดปัญญา และตกผลึกมาเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลายๆ เรื่อง ความรู้ดังกล่าวไม่ได้แยกย่อยออกมาเป็นศาสตร์ เฉพาะสาขาวิชาต่างๆ อาจกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา การจัดการ และการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเรา ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชนและในการตัวของผูู้เอง หากมีการสืบค้นหาเพื่อศึกษา และนำมาใช้ก็จะเป็นที่รู้จักกันเกิดการยอมรับ ถ่ายทอด และพัฒนาไปสู่คนรุ่นใหม่ตามยุคตามสมัยได้

จังหวัดเพชรบุรี มีต้นตาลโตนดเป็นต้นไม้คู่บ้านคู่เมืองมาช้านาน เป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของจังหวัด มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในจังหวัดเพชรบุรี ถ้าเปรียบว่าแม่น้ำเพชรบุรีเป็นสายเลือดหลักที่หล่อเลี้ยงชาวเพชรบุรี ต้นตาลที่มีอยู่อย่างดาษดื่นในท้องทุ่งนาของเมืองเพชรบุรี นับเป็นที่มาแห่งภูมิปัญญาที่สั่งสมสืบทอดมาหลายชั่วอายุคนในการรู้จักใช้ประโยชน์จากต้นตาลตั้งแต่ปลายใบจนถึงปลายราก ทั้งเปรียบเสมือนวงจรวัฒนธรรม จังหวะในการดำเนินชีวิตของชาวเพชรบุรีให้เคลื่อนไปอย่างเหมาะสมกับธรรมชาติที่มี ตั้งแต่การทำอาหารคาวหวาน เครื่องใช้ไม้สอย บ้านเรือน เช่น

น้ำตาลโตนด จาวตาลเชื่อม ขนมตาล ข้าวเหนียวลูกตาล ขนมโตนดทอด แกงหัวตาล ถ่าน โตะ แก้วอ้อย เตียงนอน ครก บ้านไม้ เป็นต้น

ตำบลถ้ำรงค์ อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี เป็นชุมชนที่ให้ความสำคัญกับตาลโตนดและวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับตาลโตนด เนื่องจากมีต้นตาลโตนดอยู่มากและได้ใช้ประโยชน์จากตาลโตนด ตั้งแต่การปลูกสวนตาล และการแปรรูปตาลโตนดออกมาในรูปแบบต่างๆ เช่น การเคี้ยวตาล การทำของที่ระลึกจากตาล การยี่โตนด จักสานจากใบตาล การทำน้ำตาลสด และผลตาลสด ทำให้เกิดการกระจายรายได้ในตำบล มีกลุ่มวิทยากรชุมชน ได้แก่ กลุ่มสวนตาล กลุ่มเตาเคี้ยวตาล กลุ่มของที่ระลึกจากตาล กลุ่มยี่โตนด กลุ่มจักสาน มีปราชญ์ชาวบ้านที่สามารถให้ความรู้เกี่ยวกับตาลโตนดซึ่งเป็นผู้บุกเบิกการปลูกตาลแบบสวนเป็นคนแรกๆ และนับเป็นสวนตาลต้นแบบของจังหวัดเพชรบุรี (เกสร สว่างพนาพันธ์: 2555)

ผู้วิจัยจึงอยากศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับประโยชน์ของต้นตาลโตนด ของหมู่บ้านตาลโตนด ตำบลถ้ำรงค์ อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี เพื่อรักษาวิถีชีวิต และภูมิปัญญา ให้เยาวชนคนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้ และให้มีความยั่งยืนสืบต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น และวิถีชีวิตของคนในหมู่บ้านตาลโตนด ตำบลถ้ำรงค์ อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี ศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับประโยชน์ของต้นตาลโตนด เพื่อให้เยาวชนคนรุ่นหลังรู้เกี่ยวกับประโยชน์ของต้นตาลโตนด วิถีชีวิต และรักษาภูมิปัญญาสืบต่อไป เพื่อถ่ายทอดองค์ความรู้ทางด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับต้นตาลโตนดให้กับคนชุมชน และคนภายนอกที่สนใจ

ขอบเขตของปัญหา

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา การวิจัยเป็นการศึกษาเฉพาะภูมิปัญญาท้องถิ่น ประโยชน์ของต้นตาลโตนด เช่น ด้านอาหาร ด้านงานฝีมือ และวิถีชีวิตของหมู่บ้านตาลโตนด ตำบลถ้ำรงค์ อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี
2. ขอบเขตของประชากร คือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และประโยชน์ของต้นตาลโตนด ในเขตพื้นที่หมู่บ้านตาลโตนด ตำบลถ้ำรงค์ อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี
3. ขอบเขตด้านพื้นที่วิจัย เฉพาะในเขตพื้นที่หมู่บ้านตาลโตนด ตำบลถ้ำรงค์ อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี
4. ขอบเขตด้านระยะเวลาที่วิจัย เดือนกรกฎาคม 2559 ถึง เดือนธันวาคม 2559

วิธีดำเนินการวิจัย

เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยผู้วิจัยใช้แบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เพื่อศึกษาองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับตาลโตนด

ประชากร และกลุ่มตัวอย่าง

ผู้วิจัยได้สำรวจรายชื่อ และทำการสัมภาษณ์ชาวบ้านเกี่ยวกับประโยชน์ของตาลโตนด หมู่บ้านตาลโตนด ตำบลถ้ำรงค์ อำเภอบ้านลาด จังหวัดบุรีรัมย์ ผู้วิจัยคาดหวังไว้ว่าจะทำการสัมภาษณ์ชาวบ้านจำนวน 20 คน แต่เมื่อผู้วิจัยได้ลงพื้นที่ไปเก็บข้อมูล พบว่า จำนวนชาวบ้านที่ทำงานในสวนตาลโตนดกับมีจำนวนไม่มาก เพราะเวลาช่วงเก็บเกี่ยวผลผลิตไปแล้ว ดังนั้น จำนวนชาวบ้านที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์ มีจำนวนทั้งหมด 10 คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัย เป็นผู้มีความสำคัญในการเก็บรวบรวมข้อมูลงานวิจัยในพื้นที่ โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลและเป็นผู้วิเคราะห์ข้อมูลด้วยตัวเอง เนื่องจากการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นการเข้าถึงแหล่งข้อมูลได้อย่างลึกซึ้ง ซึ่งผู้วิจัยต้องเตรียมความพร้อมสำหรับการสัมภาษณ์ ซึ่งจะนำไปสู่การศึกษาที่ถูกต้อง และครอบคลุมประเด็นที่ศึกษา

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลนั้น ผู้วิจัยได้สร้างแบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์ จากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากนั้นนำแบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้น ตรวจสอบความเหมาะสม ความครอบคลุมกับวัตถุประสงค์การวิจัย แล้วจึงนำแบบสัมภาษณ์ไปเก็บข้อมูล ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับประโยชน์ของต้นตาลโตนด

การเก็บรวบรวมข้อมูล

มีการศึกษาจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษา และในการลงพื้นที่ เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลนั้น ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกต ทำแบบสอบถาม และทำการสัมภาษณ์ โดยมีเครื่องมือช่วยในการศึกษา คือ แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ เครื่องบันทึกเสียง กล้องถ่ายภาพ กล้องถ่ายวิดีโอ สมุดจดบันทึก และปากกา ทั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการขออนุญาตจากผู้ถูกสัมภาษณ์เรียบร้อยแล้ว สำหรับการสังเกตนั้นจะใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ส่วนการทำแบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์เป็นแบบเป็นทางการ และเป็นแบบเจาะจง

การวิเคราะห์ข้อมูล

ทำการรวบรวมข้อมูลจากการสังเกต การสัมภาษณ์ เรียบร้อยแล้ว ได้ทำการจัดระบบข้อมูล ให้เป็นหมวดหมู่โดยพิจารณาตามวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย และนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ทางสถิติเชิงพรรณนาได้แก่ ร้อยละ และสังเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก จากนั้นจึงนำข้อมูลมาสรุป และอภิปรายผลการศึกษา

สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษาพบว่า

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่นและสภาพวิถีชีวิต ของคนในหมู่บ้านตาลโตนด ตำบลถ้ำรงค์ อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี มีวิถีชีวิตที่เป็นเกษตรกรรม เรียบง่ายรักษาความเป็นดั้งเดิมไว้มากและรักษาประเพณีเก่าแก่ที่ดั้งเดิมไว้ได้แม้ว่าจะมีความเจริญทางด้านเทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์ แต่ก็ยังไม่ทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านตำบลถ้ำรงค์เปลี่ยนแปลง ในรอบปีหนึ่งจะมีประเพณีและพิธีกรรมต่างๆที่เกี่ยวกับการประกอบอาชีพ ศาสนา ความเชื่อ มากมาย ชาวบ้านก็ยังร่วมกันสืบทอดไว้ให้ลูกหลาน คนรุ่นหลังได้เห็น (การท่องเที่ยวโดยชุมชน, 2546)

2. ศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับต้นตาลโตนด เพื่อให้เยาวชนคนรุ่นหลังรู้เกี่ยวกับประโยชน์ของต้นตาลโตนด วิถีชีวิต และรักษาภูมิปัญญา

จากการสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลจำนวน 10 คน พบว่า เป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชายคิดเป็นร้อยละ 60 อยู่ในช่วงอายุ 50 ปีขึ้นไป ส่วนใหญ่มีสถานภาพสมรสแล้วคิดเป็นร้อยละ 90 ประสบการณ์ในการปลูกต้นตาลโตนดสูงสุดอยู่ที่ 30 ปี คือ นายถนอม ภู่งเงิน โดยมีรายได้สูงสุดอยู่ที่ 300,000 บาท ต่อปี

ผู้ให้สัมภาษณ์ได้รับความรู้เกี่ยวกับตาลโตนดโดยรับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ พ่อแม่ที่ประกอบอาชีพมา รับการถ่ายทอดมาจากลุงถนอม เรียนรู้จากชุมชน และเรียนรู้ด้วยตนเอง

สาเหตุจูงใจในการปลูกต้นตาล การรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยเห็นต้นตาลโตนดมาตั้งแต่กำเนิด เพื่อสืบทอดต่อกับบรรพบุรุษ เพื่ออยากรักษาภูมิปัญญาให้อยู่สืบต่อไป รักษาให้กับคนรุ่นหลังอนุรักษ์ไว้ให้กับคนรุ่นใหม่ และช่วยสืบทอด

การรักษาต้นตาลโตนด อยากให้อนุรักษ์ อยู่คู่กับเมืองเพชร และประเทศชาติ อนุรักษ์ไว้ให้คนรุ่นหลัง และให้อยู่คู่กับคนเมืองเพชรบุรี

การผลิตสินค้า (ผลิตภัณฑ์) จากต้นตาลโตนด ได้แก่ น้ำตาลโตนด ไม้กวาด จักสาน ขนมหอม ตาล จาวตาล น้ำตาลสด เฟอร์นิเจอร์และผลิตภัณฑ์อื่นๆ

3. การถ่ายทอดองค์ความรู้ทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับต้นตาลโตนดให้กับคนชุมชน และคนภายนอกที่สนใจ ทำเป็นศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาตาลโตนด และสอนให้ประยุกต์เป็นอาชีพให้คนรุ่นใหม่ ถ่ายทอดให้กับลูกหลาน และผู้ที่สนใจที่เข้าไปศึกษาในสวนลุงถนอม โดยแบ่งออกเป็น รูปแบบของสินค้า และผลิตภัณฑ์ ขนมหอม ตาล จาวตาล น้ำตาลปี๊บ เครื่องจักสาน

สถานที่ในการค้าขาย บ้านเลขที่ 5 หมู่ 4 ต.ถ้ำรงค์ อ.บ้านลาด จ.เพชรบุรี (สวนของลุงถนอม) ตลาดหมู่บ้านตาลโตนดส่งออกภายในชุมชน ร้านค้า ส่งออกต่างประเทศ ส่งออกต่างจังหวัด

สถานที่ในการปลูกตาลโตนด พื้นที่ในหมู่บ้าน ต.ถ้ำรงค์ อ.บ้านลาด จ.เพชรบุรี

การเผยแพร่สินค้า และการประชาสัมพันธ์ Internet สินค้า OTOP

ช่องทางอื่นๆ ในการขยายสินค้า และการตลาดของชาวบ้าน ชุมชน ตลาด ร้านขายของ ผัก ส่งออกต่างประเทศ Internet

อภิปรายผลการศึกษา

จากการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับประโยชน์ของต้นตาลโตนด หมู่บ้านตาลโตนด ตำบลถ้ำรงค์ อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี โดยการศึกษาพบว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นและสภาพชีวิตวิถีชีวิตที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์รักษาความดั้งเดิมไว้ได้ รักษาประเพณีเก่าแก่ไว้ได้เพื่อให้คนรุ่นหลัง (ชาลวิทย์ เกษตรศิริ, 2540) ได้สืบทอดเอกลักษณ์ของชุมชน คือการนำภูมิปัญญาพื้นบ้านมาผสมผสานกับวิถีการดำเนินชีวิต เช่น การรกรบอบอกไม้ไฟที่ใช้สำหรับการร่อนน้ำตาลเพื่อฆ่าเชื้อ และทำให้น้ำตาลไม่บูด รวมถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่เกี่ยวกับต้นตาลทุกชนิด จากการที่ชุมชน ยังสามารถรักษาวิถีชีวิตความดั้งเดิมของชุมชนไว้ ทำให้ชุมชนตาลโตนดกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ ทั้งแก่นักเรียนและบุคคลภายนอกที่มีความสนใจ อีกทั้งชุมชนยังมีวิทยากรที่มีความชำนาญ มีปราชญ์ชาวบ้านที่คอยถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ตนมีอยู่แก่ผู้ที่สนใจ รวมทั้งมีสื่อการเรียนการสอนที่ผู้เดินทางเข้าไปจะสามารถสัมผัสกับวิถีชีวิตที่ยังคงมีความดั้งเดิม ทำให้ผู้เดินทางเข้าศึกษาชุมชนตำบลถ้ำรงค์เกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับต้นตาลโตนดได้อย่างครบทุกองค์ประกอบเกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชนซึ่งถือว่าเป็นประโยชน์และมีคุณค่าทางวิชาการ (Collier, 1977)

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. ควรแก้ไขปัญหาการเข้าถึงในพื้นที่
2. ควรเพิ่มป้ายบอกเส้นทาง
3. ควรอำนวยความสะดวก ในเรื่องเอกสารประกอบการให้ความรู้
4. ควรพัฒนาปรับปรุงแหล่งเรียนรู้ให้ครบวงจร
5. ควรมีห้องสุขาเพื่ออำนวยความสะดวก

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ในการวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาถึงปัจจัยทางด้านอื่นๆ ที่มีผลต่อพฤติกรรมกรรมการท่องเที่ยว ไม่ใช่แค่เป็นแหล่งเรียนรู้ แต่เราจะพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจมากขึ้น
2. ศึกษาปัจจัยที่มีการส่งเสริมแหล่งเรียนรู้เพื่อให้ทราบถึงความต้องการของกลุ่มผู้ที่จะศึกษา และนำผลที่ได้มาปรับปรุงแหล่งเรียนรู้ การศึกษาให้ดียิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

- สำนักงานสนับสนุนกองทุนสนับสนุนการวิจัย. (2546). การท่องเที่ยวโดยชุมชน : แนวคิดและ
ประสบการณ์พื้นที่ภาคเหนือ. เชียงใหม่: สำนักงานสนับสนุนกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- เกสร สว่างพนาพันธ์. (2555). ศักยภาพทางการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนของชุมชนตาลโตนด:
กรณีศึกษาชุมชนตาลโตนด ตำบลถ้ำรงค์ อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี. วิทยานิพนธ์
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จักรพันธ์ โสมะเกษตริน. (2551). การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการแข่งขันอย่างยั่งยืน.
สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2540). โครงการวิถีสัน วิถีไทย การท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ:
อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- Collier,A and S.Harraway. (1997). *The New Zealand Tourism Industry*. 2nd edition.
Auckland: Longman NZ Ltd.